

Alan Notları

Türkiye'ye Yönelik Afganistan Kaynaklı Göçe İlişkin Sahadan Güncel Gözlemler

Hakan Ünay¹

Öz

Bu çalışma 2021, 2022 ve 2024 yıllarında Türkiye-İran sınırında yer alan Van'da yapılan saha çalışmalarına ilişkin yansımaları ele almaktadır. Türkiye'ye yönelik Afganistan göçü yaklaşık yarım asırlık bir hafızaya sahip olmasına rağmen özellikle Temmuz 2021'de yoğunlaşan göç süreci uzun bir süre gündemde kalmıştır. Söz konusu dönemde göç meselesi çoğunlukla Türkiye'ye giriş yapan göçmenlerin sayısı, erkek yoğunluklu kitlesi ve sınır güvenliği eksenli tartışmalarla ele alınmıştır. Çalışma kapsamında yürütülen saha araştırmalarında; yerel halktan bölgede bulunan sivil toplum kuruluşlarına, göçle ilgilenen kamu kurumlarından göç alanında çalışan akademisyenlere, yerel ve uluslararası gazetecilerden bizzat Afganistanlı² göçmenlere kadar çok yönlü görüşmeler gerçekleştirilerek göçe ilişkin gözlemler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sınır, Van, Afgan göçü, Sınır Yönetimi, Güvenlik.

¹ Doktora öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü; GAPS: De-centring the Study of Migrant Returns and Readmission Policies in Europe and Beyond Projesi (#101094341) Araştırmacısı, İsveç Araştırma Enstitüsü (Swedish Research Institute in Istanbul/ SRII) İletişim: hakanunay8@gmail.com; hakanunay@sri.org.tr ORCID No: 0000-0001-7040-5570.

² Afganistan; Peştun, Hazara, Tacik, Özbek, Beluç, Aymak, Türkmen, Kırgız gibi birçok farklı etnik gruba sahiptir. Bu nedenle bu çalışmada Afganistan'dan gelen göçmenler için 'Afgan' yerine 'Afganistanlı' ifadesi kullanılmıştır. Sahada yapılan görüşmelerde de bu ifade teyit edilmiştir.

*Field Notes***Current Field Observations on Afghanistan-Origin Migration to Turkey****Abstract**

This study examines the reflections of fieldwork conducted in Van, located on the Turkey-Iran border, in the years 2021, 2022, and 2024. Although the migration to Turkey from Afghanistan has a memory of nearly half a century, the migration process intensified particularly in July 2021 remained on the agenda for a long time. During this period, the migration issue was mostly discussed in terms of the number of migrants entering Turkey, the predominantly male population, and debates centered around border security. In the scope of the study, multidimensional observations regarding migration were revealed through field research conducted, including interviews with local people, civil society organizations in the region, public institutions dealing with migration, academics working in the field of migration, and even Afghan migrants themselves, as well as local and international journalists.

Keywords: Border, Van, Afghan migration, Border Management, Security.

Afganistan Kaynaklı Göçün Kaçınılmaz Uğrak Noktası: Van

Türkiye-İran sınırında yer alan Van, Afganistan kaynaklı göçlerde Türkiye'ye ya da Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine geçmek isteyen göçmenler için yıllardır son derece önemli bir geçiş noktasıdır. Afganistan-İran-Türkiye rotasında Avrupa ülkelerine geçiş için Van kritik bir öneme sahip bir şehirdir. Türkiye-İran sınırı 534 kilometrelik bir uzunluğa sahipken, sınırın yarısından fazlası 295 kilometre ile Van il sınırları içerisinde yer almaktadır.

Van şehrinin bu çerçevede özetlenen önemine ithafen, yazar tarafından sonuncusu Ocak 2024'te olmak üzere, 2021 yılından itibaren belirli aralıklarla Van şehir merkezi, ilçeleri ve sınır köylerinde saha araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ildeki göç sürecine yerel aktörlerin deneyim ve görüşleri doğrultusunda bakıldığında şehirdeki yarım asra dayanan uzun soluklu göç hafızası ön plana çıkmaktadır (Ünay, 2022).

Bununla birlikte özellikle son yıllardaki özellikle düzensiz sınır geçişlerinde artan yoğunluk ve iç ve dış politika önceliklerinde değişen yapı nedeniyle Türkiye'nin göç politikalarını da güvenlik merkezli bir yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Göç güzergahında yer alan Suriye ve Irak sınırında olduğu gibi İran sınırında da göçmenlerin ülkeye girişini engellemeye yönelik politikalar geliştirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin dünyadaki genel eğilime uyarak uygulamaya koyduğu duvar politikası, İran sınırında da kendisini göstermiştir. Türkiye, İran ile olan sınırın Van il sınırlarını oluşturan 295 kilometrelik bölümüne duvar inşa etmektedir. Duvarı teknolojik donanımlarla güçlendiren Türkiye, özellikle 2021 sonrası dönemde kolluk kuvvetlerini de yoğun şekilde duvara entegre etmiştir.

Van Mülki İdare İl Haritası
Kaynak: (Harita Genel Müdürlüğü, 2024)

Afganistanlı Göçmenlerin İran Üzerinden
Türkiye'ye Giden Yolları
Kaynak: (Qurbani, 2023)

Sahadan Güncel Gelişmeler

Bu çalışmaya konu saha çalışmaları 2021, 2022 ve 2024 yıllarında yapılan saha çalışmalarına dayanmaktadır. 2021'in Ağustos ve Ekim ayları, 2022'nin Ocak ayında³ ve 2024'ün Ocak ayında Van'ın ilçe ve köylerinde yerel halktan, STK'lara, akademisyenlerden gazetecilere ve köy muhtarlarından Afganistan'dan gelen göçmenlerle görüşmeler gerçekleştirilmiş, bölgede bulunan süre boyunca gözlemlerde bulunulmuştur. Bu alan çalışması yazısında ise özellikle 2024 yılında gerçekleştirilen alan çalışmasına⁴ ağırlık verilmiştir. 2021 ve 2022 yılındaki saha çalışmalarında göç sürecine yerelden bakmanın önemine vurgu yapılarak görüşmeler yapılmıştır. Bu yıllarda yapılan çalışmalarda yerel halk, muhtarlar, yerel STK'lar ve akademiden toplamda 11 meso ile birlikte o dönem şehirde yoğun şekilde bulunan 18 Afganistanlı göçmenle görüşme yapılmıştır. Ocak 2024'te ise 17 meso ve 8 mikro olmak üzere toplam 25 görüşme gerçekleştirilmiştir. Son yapılan saha çalışmalarında göçmenlerin zorla geri gönderilmesi (forced return), geri itilmesi (pushback) ve sınır dışı edilmesi (deportation) üzerine odaklanılmıştır.

2021 yılı yaz aylarında sosyal medya başta olmak üzere çeşitli medya organlarında yayılan ve genellikle "göçmenlerin akın akın Türkiye'ye gelişi" olarak lanse edilen görüntüler kamuoyunu uzun bir süre meşgul etmiştir. Bu dönemde yapılan saha araştırmalarında, özellikle köylülerle yapılan görüşmelerde genç erkeklerin ağırlıklı olduğuna ilişkin beyanlar alınmakla birlikte kadın ve çocuk göçmenler de mevcuttur. Bu noktada kaçakçıların göçmenleri sınırdan geçirme yöntemleri önemlidir zira kamuoyuna yansıyan görüntüler bununla yakından ilgili olmuştur. Kaçakçılar sınır geçişleri esnasında genç erkekler ile kadın ve çocukları ayrı gruplara ayırmaktadır. Bu durum iki grubun sınırı geçiş hızıyla alakalıdır ve olası bir yakalanmaya karşı alınan önlemlerden biridir. Genç erkek göçmenlerin diğer gruba nazaran daha kalabalık olması söz konusu görüntüleri ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Afganistanlı göçmenler arasında genç erkeklerin ağırlıklı olduğu doğru olmakla birlikte sadece genç erkeklerin sınırı geçtiğini söylemek yanılgıdan ibarettir. Bir diğer yanılgı, göçmen yoğunluğunun 2021 yazında radikal şekilde arttığına ilişkindir. Nitekim yaklaşık 40 yıldır bu sınırdan benzer yoğunlukta geçişler yaşanmaktadır ve eğer bir artıştan bahsedilecekse de bu yoğunluk 2018 itibarıyla gözlemlenmektedir. Şehir merkezinde görüşülen bir esnaf da Afganistan'dan gelen göçün her seneki yoğunluğundan daha farklı olmadığını ortaya koyarken güncel duruma da ışık tutmaktadır:

³ Bu çalışmada 2024 yılına ait güncel gelişmeler, "Decentring the Study of Migrant Returns and Readmission Policies in Europe and Beyond (GAPs)" başlıklı Horizon projesi kapsamında gerçekleştirilen alan çalışmasına dayanmaktadır. Proje ile ilgili detaylı bilgi için bkz. <https://www.returnmigration.eu/>

⁴ Yapılan araştırmada etik kurul onayı, yukarıda ifade edilen GAPs Projesi'nin Türkiye ayağındaki çalışmaları İsveç Araştırma Enstitüsü ile ortak yürüten Özyeğin Üniversitesi tarafından verilmiştir. İsveç Araştırma Enstitüsü'nün merkezi Stockholm'de olduğundan, projenin Türkiye ayağında yapılacak araştırmalar için ortak kararlar sözkonusu üniversitenin etik kurul oluru gerekli ve yeterli görülmüştür. Etik Kurul Kararı, 26.04.2023 tarihinde "2023/07/07" onay koduyla alınmıştır.

“Afganlar yıllardır geliyor. Sadece bu sene değil ki. Haberleri biz de gördük ama farklı bir şey yok. Haberler artınca saklanmaya başladılar. İşin içinde çok kişi var. Şimdi git mesela bir mahalleye evlerde çok Afgan vardır. Gece yola çıkarlar.” (G8, 2021, Erkek, 35)

Van’da yapılan görüşmelerde bahar ve yaz aylarında günlük ortalama 1200-1500 civarı göçmenin sınırı geçtiği öğrenilmiştir. Özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında göçmenlerin yoğun olarak geçiş yaptığı bilinmektedir. Köylülerde alınan bilgiye göre göçmenlerin sayısı köy nüfusunun iki katı olacak düzeye ulaşmıştır. Göçün kamuoyunda gündem olmasının ardından her ne kadar bir azalma yaşansa da Ekim ayında dahi günlük geçişler 800-900 civarında kaydedilmiştir. Öte yandan Ocak 2024’teki araştırmada yapılan görüşmelerde yoğun kar ve donma tehlikesi başta olmak üzere yoğun kış şartları nedeniyle geçişlerin daha da azaldığı, buna rağmen günlük 300-500 civarında göçmenin Türkiye’ye geçtiği ifade edilmiştir. Afganistanlı göçmenlerin genel olarak ülkeden çıkış nedenlerinin başında Taliban nedeniyle karşı karşıya oldukları yaşam tehlikesi, ciddi ekonomik kriz ve işsizlik gelmektedir. Göçmenlerin güzergahları kaçakçılar tarafından belirlenmekte, onların yönlendirmesiyle hareket edilmekte ya da beklenmektedir. Yapılan görüşmelerde Afganistan’dan çıkan bir göçmenin ortalama 18-20 gün yolda olduğu, bu sürenin şartlara göre kısalıp uzayabileceği bilgisine ulaşabilmektedir. Her ne kadar gelen Afganistanlı göçmenlerin sayısı kadar kamuoyunda dikkat çekmese de zorlu kış şartlarında donarak hayatını kaybeden onlarca göçmen olduğu bilinmektedir (Ünay, 2022).

Bütün bu zorlu süreçler göçün ve söz konusu göç rotasının doğasından kaynaklıdır. Buna ek olarak İran ve Türkiye sınırlarında güvenlik önlemlerinin artırılması, açık bir hak ihlali olan geri itme uygulamalarının rutin hale gelmesi, sınır görevlilerinin göçmenlere karşı sert yaklaşımları ve son yıllarda sayıları artan eşkıyalar ve fidyeciler, göçmenler için süreci daha da zorlaştırmaktadır. Öte yandan 2020’de 1500-2000 dolar civarında olan Afganistan-Türkiye (Van) rotasının ücreti günümüzde 5000 dolara kadar ulaşmıştır. Göçmen kaçakçıları bu ücret karşılığında genellikle üç sefere kadar göçmenlere sınırı geçebilme hakkı tanımaktadır.

Görüşülen bir kaçakçı, göç sürecine ilişkin soruları da cevaplarken özellikle göç sürecinde yaşanan sıkıntılarda neler yaşandığını detaylıca aktarıyor.

“Afganistan’dan yola çıkan bir göçmen herhangi bir sorunla karşılaşmazsa genellikle 20 günde Türkiye’ye geçer. Kışın bu süre uzar. Veya şimdi Türkiye geri itiyor çoğu göçmeni. Özellikle 1-2 aydır arttı bu. Böyle olunca da süre uzar. ... Fiyat şartlara göre değişir. Ortalama 1200-1500 dolar civarı. Bu özel araç olursa artar. Evlerde (şok evleri) kalınan süre artarsa fiyat da artar. Geri gönderilince tekrar para almıyoruz ama 3-4 geri göndermeden sonrasında ek ücret alıyoruz.” (G16, 2022, Erkek, 43)

Ancak geri itme ve sınır dışı uygulamalarının son dönemdeki radikal artışı, bu sayının çok üzerinde geri itmeye sebebiyet vermekte, göçmenlerin sınır geçişlerini oldukça zorlaştırmakta ve kaçakçılara ödedikleri paranın genellikle boşa gitmesine neden olmaktadır.

Van'daki güncel gelişmelerden biri de Türkiye-İran sınırında uygulanan güvenlik uygulamalarındaki dönüşümdür. Van şehir merkezi ve ilçelerindeki kolluk kuvvetlerinin artışı gözle görülür şekilde artmıştır. Özellikle ilçe değişimlerdeki kontrollerin sıklaştığı, kaçakçılara yönelik operasyonların arttığı görülmüştür. Öte yandan güvenlik politikalarının sembolü haline gelen, geçtiğimiz yıllarda inşa edilmeye başlanan ve büyük çoğunluğu tamamlanan sınır duvarı, göçmenlere karşı aktif uygulamaların başında gelmektedir. Ancak yapılan görüşmelerde duvarın işlevselliğinin tartışılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Nitekim göçmenlerin, kaçakçıların yönlendirmesi ile duvarların üzerinden merdiven ile geçtiği ya da duvarın altına tüneller kazıldığı öğrenilmiştir.

Bu politikanın yanlış olduğu kadar etkisiz de olduğunu belirten bir STK temsilcisi, kaçakçıların sınırda alınan bütün önlemlerden haberdar olduğunu ve buna göre hareket ettiklerini belirtmektedir.

“... Mesela duvar inşa ediyorlar şimdi sınıra. 3,5 metre duvar. Herhalde bütün sınırı da kaplayacaklarmış. Ama duvar dediğin aşılmayacak bir şey değil ki. Merdiven dayıyorlar geçiyorlar duvarı. Üzerindeki tel örgüye battaniye atıyorlar geçiyorlar. Etkisiz yani.” (G4, 2024, Erkek, 37)

Özellikle yazar tarafından saha çalışmalarının belirli dönemlerde yapılmaya başlandığı 2021 yazından Ocak 2024'e kadarki dönemde Van'daki göçmen yoğunluğunun radikal şekilde azaldığı gözlemlenmiştir. Bu azalmada alınan güvenlik önlemleri sonrasında göçmenlerin yaşadığı tedirginlik ve devamında gelen gizlenme isteği etkili olmuştur. Özellikle şehir merkezinde göçmen görünürlüğünün olabilecek en az seviyede olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte birçok sınır köyünden geçişler halen devam etmektedir.

Sonuç Yerine

Bütün bu zorluklara ve alınan güvenlik önlemlerindeki artışa rağmen Afganistan'dan Türkiye'ye göçün duracağını, azalacağını ya da sonlanacağını düşünmek göçü ve göçmeni bilmemek ve anlamamakla ilgili muazzam bir yanılgıdır. 40 yıllık göç hafızası bir yana, dünya üzerindeki bütün göç süreçlerinde de önündeki engel ne olursa olsun benzer bir 'devamlılık' söz konusudur.

Buradan hareketle Türkiye'ye yönelik Afganistan kaynaklı göçe dair bazı önemli bulguları belirtmek yerinde olacaktır:

- Alan çalışması sırasında yapılan görüşmelerde Türkiye'nin, ağırlıklı olarak salt bir güvenlik perspektifi odaklı sınır politikaları uyguladığı ancak daha bütüncül ve insan haklarına odaklı bir göç yönetimine duyulan ihtiyaç ifade edilmiştir.
- Sınırların güvenliğini sağlamakla birlikte genel olarak güvenlik politikalarının her şeyden önce bir insan olarak göçmenlerin haklarını ihlal eden uygulamalar doğurmaması gerektiği görüşmeciler tarafından vurgulanmıştır.
- Sınırlarına duvarlar inşa ederek göçmenlerin engelleneceğini düşünmenin dünyada farklı sınırlarda yer alan duvar uygulamalarından hareketle çok da gerçekçi olmadığı dikkate alınmalıdır. Zira sahada birebir gözlemlendiği üzere; duvarları aşmak duvardan daha yüksek bir merdivenle, kazılabilecek bir tünelle ya da dikenli tellerin üzerine atılan bir battaniyeyle kolayca mümkündür. Sınır duvarlarının bir katkısı olacaksa da bu göç rotalarının değişmesi ve göçmenlerin daha uzun ve tehlikeli yollara yönelmesi ile mümkündür ki bu da göçmenler için hayati tehlikenin artması anlamına gelmektedir.
- Alan çalışmasında özellikle söz konusu sınırda ve ilde son dönemde radikal şekilde artan geri itme ve geri gönderme uygulamaları gözlemlenmiş ve görüşmelerde ilgili aktörlerce sayısız defalar ifade edilmiştir. Göçmenlerin sınır dışı edilmesi sürecindeki yasal sürecin göz ardı edildiği, önemli hak ihlallerinin gerçekleştiği ve bu ihlallerin normalleştiği gözlemlenmiştir.

Kaynakça

Qurbani, S. (13 Haziran 2023). "Afghan migrants kidnapped and tortured on Iran-Turkey border". *BBC*. Erişmek için: <https://www.bbc.com/news/world-asia-65749889> (Son Erişim Tarihi: 26 Nisan 2024).

Ünay, H. (2022). "Türkiye'ye Yönelik Afganistan Göçüne Yerelden Bakmak: Van Saha Araştırması Çalışma Raporu". Göç Araştırmaları Vakfı. Erişmek için: <https://gocvakfi.org/calisma-raporlari/> (Son Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2024).

Milli Savunma Bakanlığı Haritalar Genel Müdürlüğü. (2024). "Van Mülki İdare İl Haritası".